

החידוש היומי

חידוש יומי בדף היומי

דעת התוס' שיש לגרוס 'רבה' ולא 'רבא' שלא היה כהן

בגמרא במסכת יבמות (קה.) "לכן נשבעתי לבית עלי אם יתכפר עון בית עלי בזבח ובמנחה עד עולם" (שמואל א' ג יד). אמר רבה, בזבח ובמנחה אינו מתכפר אבל מתכפר הוא בדברי תורה. אביי אמר, בזבח ובמנחה אינו מתכפר אבל מתכפר בגמילות חסדים. רבה ואביי מדבית עלי קאתו, רבה דעסק בתורה חיה ארבעין שנין, אביי דעסק בתורה ובגמילות חסדים חיה שיתין שנין.

והתוספות (ד"ה רבא ואביי) היתה לפניהם גירסא 'רבא ואביי מדבית עלי קאתו' ודחו התוספות גירסה זו וכתבו שודאי יש לגרוס 'רבה' ולא 'רבא', שהרי רבא לא היה כהן, וכמבואר בגמרא בחולין (קלג.) שלא יכול היה לזכות בעצמו במתנות כהונה, עד שקיבל רשות מכהן לזכות בחלקו. ואילו רבה היה כהן כמבואר בגמרא בבכורות (כז.).

וביאור קושיית תוספות שכיון שעלי היה כהן, אם כן אי אפשר לומר שרבא שלא היה כהן היה מזרעו. וכן הכריחו התוספות שגירסת הגמרא שלפניהם טעות סופר נפלה בה, ויש לגרוס רבה שהוא היה כהן, ועליו אמרה הגמרא שהיה מזרעו של עלי.

מחלוקת רש"י ותוספות אם גזירת עלי היתה גם על הנשים

והנה סוגיא זהה ישנה במסכת ראש השנה (יח.), ומדברי רש"י שם מבואר שנזקק לקושיית התוספות ויישבה בדרך אחרת, וזה לשונו: אביי ורבא מדבית עלי אתו, כך שמעתי. ובשחיטת חולין (קלג.) אשכחן דרבא לאו כהן הוא. ושמא אמו מבית עלי היתה. ויש גורסין רבה, ומפרשי לה ברבה בר נחמני, ע"כ. הרי שרש"י בקיצור לשונו מציע בסוף דבריו את תיקון התוספות לגירסת הגמרא, אך בתוך דבריו מציע עוד 'ושמא אמו מבית עלי היתה'. ויש להבין מדוע הוצרכו התוספות לשנות את גירסת הגמרא, הלא פתרונו של רש"י פתרון פשוט הוא, וגם רש"י הנוקט כן בלשון 'ושמא' צריך ביאור מדוע לא נקט הדבר בהכרע, כיון שבגירסתנו כתוב ש'רבא' היה מבית עלי, ומאידך יודעים אנו שרבא לא היה כהן - הלא אין מנוס מלפרש שאמו היתה כהנת מבית עלי ומה הצורך לידיחק ולהגיה בספרים מחמת קושיה זו.

וצריך לומר שהבינו התוספות, וכך הסתפק רש"י בדבר זה, שכל גזירת בית עלי לא היתה אלא על הזכרים בלבד ולא על הנקבות, ולכן סוברים התוספות שכל כמה שרבא עצמו לא היה כהן אם כן אף אם אמו כהנת מכל מקום אינו בכלל הגזירה, ולכן הוצרכו התוספות לגרוס 'רבה' שהיה כהן בן אחר בן. ואכן הריטב"א (ר"ה שם) כתב שאין לומר שמצד אמו היה מבית עלי, שאם כן לא היה לו להיות בזירת בית עלי, ולכן הכריח כגירסת התוספות. ויש שתלו שאכן בדבר זה נחלקו רש"י והתוספות, אם גזירת בית עלי היתה גם על הנשים.

והנה בנבואת איש האלוקים אל עלי (שמואל א' ב כז ואילך) נאמר: "ויבוא איש אלוקים אל עלי ויאמר אליו כה אמר ה' הנגלה נגליתי אל בית אביך בהיותם במצרים לבית פרעה... הנה ימים באים וגדעתי את זרועך ואת זרוע בית אביך מהיות זקן בביתך. והבטת צר מעון בכל אשר ייטיב את ישראל ולא יהיה זקן בביתך כל הימים. ואיש לא אכרית לך מעם מזבחי לכלות את עיניך ולדאוב את נפשך וכל מרבית ביתך ימותו אנשים..."

דקדוק החות יאיר מלשון הפסוקים שאף הנקבות בכלל הגזירה

ובשו"ת חות יאיר (סימן קנב) העיר שמלשון הכתובים 'וגדעתי את זרועך... כל מרבית ביתך' משמע שאף על הנקבות נגזרה גזירה זו, ואף שסיים הפסוק 'ימותו אנשים', אין פירושו דוקא זכרים, אלא ימותו אנשים בנערותם טרם יזקינו.

ועפ"ז כתב ליישב קושיית התוספות הנזכרת, כי באמת אפשר שרבא לא היה כהן ואעפ"כ היה מבית עלי והיינו שהיתה אמו כהנת. ואפשר שהיתה קבלה בידי חכמי הש"ס שאמו היתה מבית עלי, שהרי בלאו הכי צריך לומר כן, כי גם לדברי התוספות שגורסים 'רבה' ולא 'רבא' אך עדיין צ"ב מהיכי תיתי שהיו רבה ואביי מבית עלי, ועל כרחך שהיתה קבלה בידם, ואם כן אפשר לגרוס 'רבא' וללמוד שאמו היתה כהנת, וקבלה היתה בידם שהיא מזרע בית עלי.

דעת הירושלמי שמתכפר בתפילה וביאור החו"י שתורה לזכרים ותפילה לנקבות

והנה כפרת בית עלי מבוארת בגמרא, לדעת רבה - בתורה, ולדעת אביי בתורה וגמילות חסדים. אמנם בירושלמי (ר"ה פ"ב ה"ה) מבואר שרבי חייה בר בא עמד והתפלל, ונעמד רב כהנא מאחוריו והתפלל. והיה רב כהנא מאריך בתפילתו ורב חייה בר בא לא יכול היה לפסוע לאחוריו. כשסיים רב כהנא את תפילתו, אמר לו רבי חייה: הכך מנהגכם שאת מצערים את הגדולים מכם. השיבו רבי כהנא: רבי, אנא מדבית עלי, וכתוב על דבית עלי "אם יתכפר עון בית עלי בזבח ובמנחה עד עולם" - בזבח ובמנחה אין מתכפר לו אבל מתכפר לו בתפילה. והתפלל רבי חייה על רב כהנא שיאריך ימים, ואכן זכה להאריך ימים עד שנעשו ציפורניו אדומות כציפורני תינוק.

וכתב החות יאיר לפי דרכו שאפשר ושני תיקונים אלו, תורה ותפילה, הא' לזכרים - היינו תורה, והב' לנקבות היינו תפילה שכן נקבות אינן בני תורה. ולפי זה יש להוסיף כסמך לדברי התוספות שלא היתה הגזירה על הנקבות, שהרי לדעת רבה אין מתכפר אלא בתורה בלבד. ואם כן אחר שבפסוק מדוייק שרק בזבח ומנחה אינו מתכפר, ומשמע שיש כפרה אחרת, אם אכן הגזירה היא אף על הנקבות.

נשים

בגזירת

בית עלי

יום שני כא סיון

יבמות דף קה

להצטרפות לקבלת החידוש

a8843414@gmail.com

הנקבות, הלא הנקבות אין להם תורה, וכיצד יתקיים דיוק הפסוק, ועל כרחך שאינם בכלל הגזירה.

תמיהת הסדר הדורות על ביאור התורת חיים שהיה ספק שמא ראב"ע מבית עלי

והנה בהקדמת סדר הדורות הביא מספר דוגמאות בהם "מחברים טעו בפירושם מחמת חסרון ידיעת הדורות", ובציון המקום השני ציין לדברי התורת חיים (סנהדרין ג:) על דברי הגמרא בברכות (כז:) במעשה שהעבירו את רבן גמליאל ממשרתו ודנו את מי ימנו תחתיו לנשיא, וגמרו למנות את ראב"ע שהיה חכם ועשיר ועשירי לעזרא, ואמנם אשתו הניאתו ואמרה לו שאין לו שערות לבנות ונעשה נס וגדלו לו באותו הלילה שורות של שערות לבנות.

וביאר התורת חיים על פי מה שאמרו בסנהדרין (יד.) אין נסמכין לבית עלי שנאמר 'לא יהיה זקן בביתך', אילימא זקן ממש והכתיב 'וכל מרבית ביתך ימותו אנשים', אלא סמיכה [לא תהא זקנה עליהם להיות ראויים לסנהדרין. רש"י]. וביאר התורת חיים שכך אמרה לו, כיון שכהן אתה הרי אפשר שאתה מבית עלי שאין להם סמיכה, ובשלמא אם היה לך חיזורתא אם כן מוכח שאינך מבית עלי וראוי אתה לסמיכה, אך כיון שאין לך חיזורתא אולי מבית עלי אתה ואינך ראוי לסמיכה, ולכך מיד נעשה לו נס והחווירו שערותיו כראיה שאינו מבית עלי וראוי לסמיכה.

ותמה הסדר הדורות: הנה אזניו לא שמעו מה שהוציא מפיו, שהרי אמרו שם בגמרא באחד הטעמים להעמדת ראב"ע, שהוא עשירי לעזרא, אם כן היה כהן מצד היותו מזרע עזרא, וייחוסו של עזרא מפורש בכתוב (עזרא ז א-ה) "עזרא בן שריה בן עזריה בן חלקיה... בן אבישוע בן פינחס בן אלעזר בן אהרן הכהן הראש". הרי מבואר להדיא שלא היה מבני עלי שבא מאיתמר בן אהרן כמבואר ברש"י (שמואל א' ב ל).

ובהערת המו"ל הגדה של פסח אוצר הראשונים (פירוש רבי אברהם ב"ר יהודה חדידה, על דברי רבי אלעזר בן עזריה הרי אני כבן שבעים שנה, הערה 57) העיר על דברי הסדר הדורות, מנין פשוט לו שהקללה על בית עלי היתה רק לזכרים, ושמא באה גם מהנקבות של בית עלי. ואמנם כבר מבואר שמדברי התוספות כבר מבואר כן שלא היתה הקללה אלא על הזכרים, ורש"י הסתפק בזה.

ראיית החות יאיר שאף נקבות בכלל ממצאות משפחה ועיר שכולם מבית עלי

ועוד אמרו ביבמות שם: תנו רבנן, משפחה אחת היתה בירושלים שהיו מתים כבן שמנה עשרה שנה. באו והודיעו את רבן יוחנן בן זכאי. אמר להם, שמא ממשפחת עלי אתם, שנאמר "וכל מרבית ביתך ימותו אנשים", לכו עסקו בתורה ותחיו. הלכו ועסקו בתורה וחיו, והיו קורין אותן משפחת יוחנן על שמו. וכעין זה מבואר במדרש (ב"ר נט א) שהלך רבי מאיר לעיר שכל בניה היו מבני עלי.

ודקדק החות יאיר, כיצד יתכן כדבר הזה שהיתה משפחה שלמה או עיר שלמה מבית עלי, ודבר זה לא יתכן אם גזירת בית עלי לא היתה אלא על זכרים בן אחר בן לעלי, משא"כ אם הגזירה גם על נקבות יתכן שנזהרו שלא לזווג חוץ למשפחה [וכך הוכיח באוצר הראשונים שם מנפשיה ולא ראה החו"י].

ספק המלאכת הקדש אם בנים מתים בעון אמם וראייתו ממיתת רבא מחמת אמו

ובספר מלאכת הקדש לרבי משה טולידאנו (ליוורנו, תקס"ג, סו"פ קדושים קלז:) הסתפק בהא דבנים מתים בעון אביהם, אם הבן מת בעון אמו אם היתה חייבת כרת כשאביו היה צדיק גמור. ותחילה רצה לדון שדווקא בעון אביו מת ולא בעון אמו, אך אחר העיון נראה דלא שנא, שהרי באיש השוכב עם דודתו נאמר "חטאם ישאו ערירים ימותו", הרי שעל שניהם - האיש והאשה - אומר 'ערירים ימותו', ופירש רש"י: שאם יש לו בנים קוברן. אלא דעדיין ליבי מהסס בדבר שלא נזכר זה בדברי חז"ל, וגם רש"י נראה שנשמר מזה, שכתב 'יש לו בנים קוברן' בלשון יחיד, ולא דיבר בלשון הפסוק, וצ"ע כעת.

שוב הוסיף: אחרי כתבי זה ימים, איפשיטא לן בעיין בס"ד, דאמרין במסכת ראש השנה (יח.) אביי ורבא מדבית עלי קאתו, רבא דעסק בתורה חי ארבעים שנה וכו', ופירש רש"י דרבא אמרין בפרק הזרוע (בכורות שם) שלא היה כהן, ושמא אמו מדבית עלי היתה כו', ע"כ. הרי שבשביל שהיתה אמו מבית עלי נתקיימה בו קללת בית עלי, שנאמר בהם 'וכל מרבית ביתך ימותו אנשים', אע"פ שאביו היה איש ישראל מכל מקום בשביל בית אמו נענש, ואע"פ שעסק בתורה לא חי כי אם ארבעים שנים. וסיים המלאכת הקדש: וזו ראייה שאין עליה תשובה בס"ד.

ובספר פתח הדביר (ח"ב או"ח סימן רכה) הביא דבריו וכתב שאחר העיון יש להשיב על ראייתו משני טעמים, א' שהרי לא אמו של רבא חטאה אלא שהרי הוא מבית עלי כיון שאמו מבית עלי, אך סוף סוף החטא הראשון שמחמתו נגזרה הגזירה היה בזכרים ולא בנקבות. וכיצד נלמד מכך שבמקום שהאמא חטאה ימותו בניה בעוונה. ב' שאני התם שגזירת השם היתה בפירוש 'וכל מרבית ביתך' וגו', ולפיכך הקללה עושה את שלה, שאפילו הנך שבאו מצד האם הרי הם בכלל 'מרבית ביתך' ואין למדים מהמתים מצד קללה להמתים מצד המידה של 'פוקד עון אבות'.

הרי שדקדק אף הוא כדקדוק החות יאיר, שבכלל הפסוק משמע שכל זרעו בכלל הגזירה בין זכרים ובין נקבות. ואמנם יש להעיר על מה שהציע החות יאיר למעט נשים מקרא ד'אנשים', שהרי אף אם נמעט נשים מהגזירה, אין זה אלא מקיום הגזירה - דהיינו שנשים לא ימותו כשהן צעירות, אך הנידון הוא על זכרים שימותו מכח הגזירה, אלא שדנים אותם כ'בית עלי' מחמת ייחוסם לעלי מצד אמותיהם ואם כן אין למעטם מקרא ד'אנשים', גם לו היה נכונה הדרשה 'אנשים - ולא נשים'.

ניתן להנציח ולהקדיש

את החידוש היומי

לעילוי נשמת יקיריכם

ולזכות לזכויות נצח

בהרבצת תורה